

Notes i ressenyes

ELS CASTELLS DEL GAIÀ

Marina Miquel; Josep Santesmases; Dolors Saumell

Col·lecció "Les Guies de l'IEV", 1, Valls 1999

per Antoni Virgili

A partir de l'any 1991, membres del Centre d'Estudis del Gaià (Vila-rodona) i altres acompanyants dirigits per la Marina Miquel —una de les autores del llibre— iniciaren una tasca de prospecció de les fortificacions situades al llarg de la conca del Gaià: feien fotografies, prenen mides, aixecaven cartografies i planimetries, etc. Es tractava de fer un inventari castral exhaustiu i sistemàtic amb l'objectiu de preparar una exposició sobre el tema.

L'exposició *Els castells del Gaià* s'inaugurà l'any 1993 —coincidint amb les festes de la Fira de Vila-rodona— i presentava una selecció del material recollit en tots i cada un dels castells visitats. El resultat fou extraordinàriament fecund i brillant: ordre, rigor, textos precisos, il·lustracions nítides i entenedores... L'espectador feia un recorregut pels castells del Gaià en menys de cinquanta metres i en acabar tenia la sensació d'haver fet un viatge al passat medieval. L'èxit que acompanyà la mostra va servir per a projectar-la amb funcions didàctiques, reivindicatives i de promoció.

Il·l'exposició esdevingué itinerant, amb la qual cosa cada vegada hi havia més difusió del contingut i dels objectius finals que perseguia, i involucrava més gent, i

més institucions culturals i públiques... Una cosa diferent fou la resposta donada pels representants d'aquestes institucions, com sempre, desigual i mai prou satisfactòria.

Nogensmenys, però, hi mancava un element que no pot faltar en cap bona exposició; un instrument que acostuma a reactivar encara més els continguts i el missatge de qualsevol mostra: un catàleg, una guia.

Aquest llibre és la guia; el catàleg. L'exposició s'ha materialitzat en una eina que podem tenir a casa; és una exposició permanent al nostre abast, que permet accedir a les dades bàsiques d'una quarantena de castells i fortificacions distribuïts de nord a sud del curs del Gaià. I, sobretot, permet seleccionar l'itinerari i també la manera d'arribar-hi.

L'obra, la componen tres blocs. El primer és una introducció al context amb la finalitat de situar el lector. Després d'una breu descripció geogràfica de l'espai prospeccionat s'entra a descriure de forma sintètica el procés que fa intel·ligible la creació de la xarxa castral. I també aproxima el lector als protagonistes de la construcció d'aquesta densa xarxa al Gaià: l'aristocràcia feudal, els Gurb-Queralt, els Cervera, els Cervelló, els Claramunt.

El segon bloc és el més extens i està configurat per nou itineraris que permeten seleccionar la visita. Cada un d'ells consta d'una fitxa tècnica que indica els llocs a visitar, els recorreguts i els detalls del seu accés. Després, de cada centre d'interès se'n fa una descripció geogràfica, un breu informe arquitectònic —més aviat de les restes— i un recull de les notícies històriques bàsiques.

El tercer bloc dóna accés a un utilitari; obre les portes a les eines que permeten situar el lector davant de qualsevol dubte. L'inconvenient que suposa no identificar un terme, o no situar un esdeveniment en l'espai o en el temps, es pot resoldre amb facilitat i rapidesa ja que el recurs es troba al propi llibre. Consta d'una cronologia històrica; una genealogia dels llinatges més rellevants; un glossari que recull una llista completa dels termes i conceptes més importants emprats pels autors; una relació bibliogràfica completa i al dia, que permet ampliar els coneixements als lectors interessats; i, finalment, un llistat d'adreces i de punts d'informació d'interès general. Aquesta darrera part constitueix una de les tasques més feixugues per als autors, però també de les més agraïdes per als lectors, per la seva utilitat i per la facilitat de resoldre qualsevol interrogant.

Més enllà d'aquest sentit pràctic —tant per les característiques del seu ús com per la difusió d'uns objectius clars i precisos—, els autors han sabut trobar l'equilibri entre la profunditat i el rigor amb una exposició clara i entenedora a l'abast de qualsevol públic interessat i sensibilitzat: en una paraula, han tingut la capacitat de portar la recerca al terreny de la divulgació. S'ha de subratllar encara una altra virtut. Els autors no s'han deixat endur pels tòpics que encara avui impregnen el discurs historiogràfic del nostre país, sinó que sinte-

titzen les línies de recerca més innovadores en la interpretació del primer procés d'expansió i conquesta feudal, el resultat més visible del qual fou, precisament, la construcció de la xarxa castral que es concreta en el repartiment de l'espai en àrees de domini entre la classe feudal —aristocràcia i Església—. El castell (*castrum* en els documents llatins de l'època) no era tan sols l'element arquitectònic, la fortificació, sinó un districte tancat per uns límits dins dels quals el senyor exercia el seu poder, la seva justícia. S'explica, en definitiva, el procés de feudalització mateix: la seva formació i la seva expansió.

El lector ja no trobarà en els membres de la jerarquia feudal aquell caràcter paternalista, aquell esperit de protecció de les *pobres i indefenses comunitats pageses* que la historiografia tradicional s'entestava a mostrar. Ells, els senyors, foren els que portaren l'autoritat a l'indret; els poderosos que es van repartir l'espai sotmetent i enquadrant els grups pagesos dins els límits dels castells que acabaven de crear. Aquest fenomen és indicatiu que l'espai sobre el qual es construeix la xarxa castral no era buit, no era un desert, com sovint s'afirma. O, en tot cas, *era desert d'autoritat*.

En definitiva, el llibre assoleix dos dels tres objectius indicats al principi. La funció pedagògica no exempta d'un sentit crític i renovador, així com el sentit reivindicatiu davant l'inexorable deteriorament de les restes —n'hi ha prou amb contemplar les fotografies, començant per la de la portada— estan molt ben resolts. Que les autoritats afrontin el problema per evitar aquest deteriorament i siguin capaces d'involucrar el sector turístic en una empresa conjunta de promoció d'una de les escasses zones de les nostres comarques que encara mantenen l'encant de l'entorn natural ja no depèn, dissortadament, dels autors.